

“SİVİL BAŞKALDIRI – HALK GÜCÜNÜN FARKINA VARDI”¹

GERÇEKTEN ÖYLE Mİ?

Türkiye 28 Şubat süreci ile başlayan ve günümüze kadar gelen demokratikleşme ve sivilleşme tartışmalarının ikinci sıçramasını Susurluk kazası ile yaşamıştı. Susurluk’un siyasal seçkinlerin gayretleriyle toplumun gündeminden düşürülmesinden sonraki üçüncü sıçrama, hiç beklenmedik bir şekilde, 17 Ağustos sabahı meydana gelen depremle gerçekleşti.

Hiç beklenmedik bir şekilde, zira, depremin ilk günün itibaren daha önce benzeri afetler sonrasında yardım ve kurtarma çalışmalarında yaşanmış olan eşgüdüksüzlükten pek de farklı olmayan şekilde tezahür eden bir manzara bu kez, her nedense, toplum vicdanında derin bir rahatsızlık yarattı. Bu rahatsızlığın düzeyi de gazetenin manşetinde ifade edildiği gibi bir “sivil başkaldırı” boyutuna varacak bir şekilde kendini belli etti. Sivil toplum örgütlerinin önderliğinde ortaya çıkan bu heyecan dolu anı sıçramanın nedenlerini iyi anlayabilmek için birkaç temel gerçeği görmekte yarar var.

Marmara depreminin, diğer benzeri deprem ve afetlerin aksine, Türkiye’nin gündeminde bir siyasi tartışma haline dönüşmesinde afetin büyüklüğü kadar, belki de ondan fazla, bölgenin coğrafi ve toplumsal yapısı ile ilgili etkenler önemli rol oynadı. Bu depremi Türkiye’nin diğer bölgelerinde meydana gelmiş olan benzerlerinden ayıran en büyük üç özellikten birisi ülkenin en gelişmiş, Türkiye’nin beş yüz sınaî büyük kuruluşun önde gelenlerinin yoğunlaşmış oldukları, bir bölgesini vurmuş olmasıdır. Dolayısıyla bölgede sınaî tesisleri bulunan büyük iş çevrelerinin istihdam ettikleri işçiler bu durumdan doğrudan etkilendiler, bölgede yatırımı bulunan büyük iş çevreleri de bu felâketi, geçmişteki diğer emsallerine nazaran çok daha fazla bir şekilde, kendi başlarına gelmiş gibi yakınlarında hissettiler. İkinci etken Çınarcık ve Yalova’nın orta ve ortanın üstündeki önemli bir kesim İstanbul’un yaz aylarını geçirdiği bir yöre olmasıdır. Nihayet üçüncü etken bölgenin ulaşım açısından İstanbul’a yakınlığı ve İstanbul’un Avcılar semtinin de bin kadar kayıp vererek depremden doğrudan etkilenmesi oldu. Depremin büyüklüğünün yanı sıra tüm bu etkenlerin mevcudiyeti yüzünden de özellikle İstanbul’da yaşayanlar depremden yakından etkilediler. 17 Ağustos sabahını takip eden günlerde basında yer alan bir sonraki depremin İstanbul’u da vuracağı söylentileri İstanbul merkezli toplumsal duyarlılığın daha da fazla artmasına neden oldu. Artık deprem Türkiye’nin seçkinlerinin yaşamakta olduğu İstanbul’un kapısına dayanmış ve onların

---

¹ *Milliyet*, 3 Eylül 1999

yaşamlarını tehdit ediyordu. Bu nedenle de depremin hiç beklenmedik bir şekilde bir anda Türkiye'nin siyasi gündemine oturmasına da İstanbullu seçkinler önyak oldular.

Depremin “İstanbul’u tehdit eden” bir olay olarak algılanmasının yanı sıra ikinci bir gelişme oldu. 28 Şubat süreciyle birlikte Devlet’in otoriter bir üslûpla toplumu şekillendirme gayretlerine karşı başlayıp gelişen ve Susurluk kazası ile en üst noktasına ve en geniş çapına erişen, kimi zaman İslamcı çevreler ile demokrat, liberal sivil toplum örgütlerinin ortak bir noktada buluşmalarına da neden olan sivil toplum hareketi yeniden bir sıçrama yaşadı. Bu sıçramayla birlikte depremin hemen akabinde başlayan ve gündemi uzunca bir süre daha işgal etmeye devam edecek olan sivil toplum tartışmaları bir kez daha tüm sıcaklığıyla günlük hayatımıza girdi.

Gündemi sürekli meşgul eden tüm bu “demokratikleşme” ve “sivil hareket” tartışmalarında gözden kaçan çok önemli bir noktaya işaret etmekte fayda var. “Sivil toplum” veya “sivil inisiyatif” diye adlandırılan bu hareket, Hasan Bülent Kahraman’ın yerinde saptamasıyla, her şeyden önce bir kent seçkinlerinin, bir kent burjuvazisinin hareketi olduğunu anlamak lâzım. Bu hareket “Halk” diye adlandırılan ve ülkenin ezici çoğunluğunu teşkil eden kırsal alan ve taşrayla özdeşleşen kesimle de pek bir ilgisi yoktur.² Kentten doğan ve seçkinlerin inisiyatifiyle kıvılcım alıp basının desteğiyle de yayılan böyle bir hareket tabiatı gereği kendi bünyesinde seçkin eğilimler de taşıdı.

SİVİL TOPLUMUN SEÇKİNLERİ

Kentli seçkinlerin basının desteğiyle de birden hummalı bir yardım faaliyetine girişmeleri sivil toplumun gelişmesi açısından oldukça heyecan verici ve yürekleri kıpırdatan bir girişimdir. Ancak bu hareketin kendi içinde çok ciddi bir şekilde seçkin eğilimler içerdiği de bir diğer gerçektir.

Bir zamanlar özel radyoların serbest bırakılmaları konusundaki sivil hareketin büyük önderlerinden ve aynı zamanda basın camiasının önde gelen seçkinlerinden Ertuğrul Özkök’ün depremi nasıl yaşamış olduğunu anlatması kendi başına bir elitizm şaheseridir.

² Hasan Bülent Kahraman, “Demirel, halk ve burjuvazi”, *Radikal*, 3 Eylül 1999

Özkök sivil inisiyatif dalgasını yakalayıp üzerinde sörf yapmaya başladıktan sonra depremi nasıl yaşadığını şu unutulmaz satırlarla dile getiriyordu:

“Geçen pazar günü saat tamı tamına 13.15...Eşimle Boğaz’da **Ambassadeurs** restoranda yemek yiyoruz. Hava sıcak. Restoranla hemen hemen aynı seviyedeki deniz, son derece durgun. Zaman zaman geçen motor yatların yol açtığı hafif dalgalar dışında denizde hareket yok.

Saat tam 13.15’te, denizde acayip bir hareket başlıyor. O restorana yıllardır giderim. Yıllardır, o aynı masadan o aynı denizi seyrederim. Ağır, ölüm dalgaları yavaş yavaş bize doğru gelmeye başladı. Acaba büyük bir tanker mi geçiyordu, onun dalgaları mıydı diye düşündük. Ama o sırada geçen herhangi bir büyük tanker yoktu. Garsonlardan biri “**Denizaltı geçiyor olabilir**” dedi. Böyle bir günde denizaltının Boğaz’ı dipten geçmesi de pek ihtimal dahilinde değildi. Eşim, “Bir deprem olabilir” dedi. Önceki gece Ankara’da Hilton Oteli’nin 10’uncu katında o dehşet anını yaşarken, aklıma eşimin 37 saat önce söylediği sözler geldi.”³

Özkök, bir depremi bile vesile edip, sıradan fanilerden oluşmuş okurlarına Boğaz’ın en önde gelen, ve tabii ki en pahalı lokantalarından birine “yıllardır” gittiğini yani oranın bir müdavimi olduğunu hissettirmeyi, depremi de Ankara Hilton’da yaşadığını belirtmeyi her nedense önemli bir ayrıntı olarak gördü. Sıra dışı ve müstesna insanların hasletleri arasında yer alan, dolayısıyla pek şaşılmasa gereken, olayları önceden öngörebilme sezisi de Ertuğrul Bey’in eşi Tansu Hanım’ın tabii hasletlerinden birisi olması da şaşırtıcı olmamaktaydı. Özkök ikinci yazısında sivil inisiyatif dalgasının üzerinde büyük bir keyifle sörf yapmaya devam ederken aynı zamanda eşi Tansu’nun da bu hareketin öncülerinden biri olduğunu belirtmeyi de ihmal etmiyordu: “Mahallemiz ilk sivil toplum örgütlenmesini yapıyor. Eşim arabasıyla deprem bölgesine hareket ediyor. Mahallenin marketi koli koli suları arabaya yüklüyor. Manav meyve ve sebze tedariki yapıyor. Eczacımız ağrı kesicileri, antibiyotikleri veriyor. **Tansu**, tek kişilik konvoy halinde küçük cemaatimizin yardım yükünü götürüyor.”⁴

Kentli seçkinlerin referansları Batı, özellikle Amerika ve New York olduğu için depremin Türkiye’nin ekonomisi üzerindeki etkilerini değerlendirmek için alınacak referanslar tabii ki gene Batı’dan ve özellikle Amerika’dan oldu. Sadece kremanın kreması seçkinlerin faydalanabildikleri ve Türkiye’nin depremden fazla etkilenmeyeceği sonucuna varıldığı bir malî tahlil raporu tabii ki Özkök’ün masasına da ulaştı. Kendisi de bu bilgiyi egoistçe sadece

³ Ertuğrul Özkök, “O gece”, *Hürriyet*, 18 Ağustos 1999. Vurgulama yazarı tarafından yapıldı.

⁴ Ertuğrul Özkök, “Tek kişilik konvoylar”, *Hürriyet*, 20 Ağustos 1999. Vurgulama yazarı tarafından yapıldı.

kendisine saklamayı içine sindiremedi ve okurlarıyla paylaştı, ancak son derece mahrem bilgiler içerdiğini, yani sadece kendisinin de içinde yer aldığı seçkinlerin istifadesine sunulduğunu da belirtmeyi ihmal etmedi: “Türkiye’de yatırımı olan veya gelmek isteyen birçok yabancı kuruluş, depremden hemen sonra önemli bazı uluslararası mali analiz şirketlerine değerlendirme yaptırdı. Hazırladıkları raporlar “**Confidential**” (kişiyeye özel) olduğu ve izinlerini almadığım için isimlerini veremiyorum”.⁵

Basın sürekli Doğu ve Batı arasında gidip gelen ve bir kimlik bunalımı yaşayan Türkiye’ye bir özgüven vermek için depremi paha biçilmez bir fırsat addetti ve yayınlarında Türkiye’nin Batılı daha doğrusu Avrupalı bir ülke olduğunu altını vurgulayarak belirtti. Bu yapılırken kullanılan referanslar da tabii ki Amerikan basını oldu. Bu da ya *International Herald Tribune* gazetesi mesnet gösterilerek “Bana göre bu depremin özeti şudur: ‘**Batılı halkın doğuşu, Doğulu devletin batışı.**’” şeklinde ifade edildi,⁶ ya da Bilkent Üniversitesi öğretim üyelerinden Norman Stone’un *Newsweek* dergisinde yayımlanan yazısı referans alınıp Türkiye’nin “tam İsveç’i geçmişken” bu felâkete yakalandığı, ancak kısa bir sürede toparlanacağı belirtilip halka moral enjekte edilerek yapıldı.⁷ Bir diğer yazıda da Türkiye’nin ebedî ve şaşmaz referans kenti olan New York ele alınıp burada yağın yağmurun yaratmış olduğu kargaşa örnek gösterilip Devlet’e karşı yapılan eleştirilerin insaf ve mantık ölçülerini aşmaması gerektiği telkin edildi.⁸

Tüm bunlar yapılırken Türkiye’ye gelen yardımın özellikle Batı ülkelerinden geldiği Orta Doğu’daki İslâm ülkeleri “din kardeşlerimiz” olmalarına rağmen kıllarını kıpırdatmadıkları vurgulanarak Türkiye’nin yerinin Batı âlemi olduğu bir daha hatırlatıldı. Bu farklılığın altı çizilirken de Orta Doğu ülkelerinden gelmiş olan yardımlar basın tarafından ısrarla görmezlikten gelindi ve sonuçta bu ülkelerinin haklı tepkilerine neden oldu.⁹

Deprem aynı zamanda seçkinlerin kendi adlarını kamuoyu gündemine getirmeleri için de elverişli bir vesile de teşkil etti. *Sabah* gazetesinden Ruhat Mengi köşesinde “O anda **Mihrinur Yaramancı** “Yiyecek yardımı göndermek istiyorum, nasıl ulaştırabilirim?” diye

⁵ Ertuğrul Özkök, “Depremden Önce – Depremden sonra”, *Hürriyet*, 24 Ağustos 1999. Vurgulama yazarı tarafından yapıldı.

⁶ Ertuğrul Özkök, “Ben Ecevit’e güveniyorum”, *Hürriyet*, 28 Ağustos 1999. Vurgulama yazarı tarafından yapıldı.

⁷ Ertuğrul Özkök, “Tam İsveç’i geçmiştik ki...”, *Hürriyet*, 26 Ağustos 1999

⁸ Ertuğrul Özkök, “New York’ta bir saat yağmur”, *Hürriyet*, 31 Ağustos 1999

⁹ Şükrü Şahin, “Arapları üzdük”, *Zaman*, 30 Ağustos 1999

sordu” şeklinde kamuya yansıttığı görünürde önemsiz ve küçük bir bilgi aslında son derece öğreticidir. Görünürde masumane ve iyi niyetli bir talebi içeren bu cümle son yıllarda sayısız örneklerine rastladığımız toplumumuzun güzide seçkinlerinin adlarının belli belirsiz ve çok akıllıca bir şekilde okurların zihinlerine yerleştirilmesi yönündeki düzenli ve sürekli bir çalışmanın onlarca örneğinden sadece bir tanesidir.¹⁰ Mihrinur Hanım’ın adının hafızamıza yerleşmesi ve aynı zamanda ilk bakışta kendini belli etmesi için de siyah hurufatla basılmış olması da artık kanıksanmış halkla ilişkiler yöntemlerinden biridir. Yeni olan ise deprem gibi bir olay karşısında bile kişilerin adlarını kamuoyunun gündeminde tutabilmek için bu usullere rağbet etmeye devam etmede bir sakınca görmemeleridir.

Benzeri bir halkla ilişkiler operasyonuna iş âleminde de rastlandı. Kendisini kamuoyuna işadamından ziyade hayırsever bir kişi, sosyal demokrat bir insan, bir düşünür, bir sivil toplum savunucusu olarak tanıtmak ve mal etmek için olağanüstü gayretler sarfeden, basınla kurmuş olduğu mükemmel ilişkileri ile de bunu büyük bir maharet ve ustalıkla becerebilen işadamı İshak Alaton da deprem vesilesiyle adını bir kere daha kamuoyuna hatırlatma fırsatını elde etti. Amerikan *Newseek* dergisi muhabiriyle yaptığı bir söyleşi sayesinde İshak Alaton fikirlerini hem Amerikan kamuoyuna yansıtmayı başardı, hem de aynı vesileyle esas hedef pazarı olan Türk kamuoyunu da ihmal etmedi.¹¹ Alaton *Newsweek* ile yapmış olduğu röportajın Türkçe özetinin aynı gün basının önde gelen üç ana gazetesinde hatırı sayılır bir haber şeklinde yayımlatabilme becerisiyle ahenkli işleyen bir işadamı-basın ilişkisi sayesinde ne güzel sonuçlar elde edebileceğinin mükemmel bir örneğini göstermiş oldu.¹²

Özellikle dünya liderleri ve starları ile röportaj yapma ve onlarla kişisel dostluklar kurma gibi bir ayrıcalığa sahip seçkin bir gazetecimiz olan Leyla Umar depremle uzaktan yakından bir ilgisi olmayan sıradan bir bel ağrısını vesile ederek yazısının önemli bir kısmını İstanbul’un ve Türkiye’nin kremanın kreması bir tıp merkezinin başkanına nasıl bir telefonla ulaştığına, keza aynı evsafa bir hastahaneye “yirmi dakika” içinde nasıl gittiğine ve kapıda bizzat bölüm başkanı profesör tarafından nasıl karşılandığını anlatmaya ayırmakta herhangi bir mahzur

¹⁰ Ruhat Mengi, “Yardım!”, *Sabah*, 20 Ağustos 1999. Vurgulama yazarı tarafından yapıldı. Mihrinur Yaramancı bir zamanlar Koç Holding üst düzey yöneticilerinden olan daha sonra Türk Hava Yolları Yönetim Kurulu Başkanı, Özelleştirme İdaresi başkanı görevlerinde bulunan ve en nihayet EVG Menkul Kıymetler A.Ş.’nin kurucu ortaklarından Tezcan Yaramancı’nın eşidir. Seçkinler âlemini yakından izleyenler veya o âlemin bizzat içinde yer alanlar açısından kim olduğu izaha dahi muhtaç olmayacak kadar adının kamuoyumuza mal olduğu varsayılan bir hanımefendidir.

¹¹ “A disaster’s bright side”, *Newsweek International*, 30 Ağustos-6 Eylül 1999

¹² “Dostluklar ortaya çıktı”, *Sabah*, 2 Eylül 1999 / “Alaton: Deprem komşularımızın bize düşman olmadığını gösterdi”, *Hürriyet*, 2 Eylül 1999 / “Felaketin aydınlık yüzü”, *Radikal*, 2 Eylül 1999

görmedi. Böyle ilginç ve herkesi yakından ilgilendiren bir konuyu girizgâh yaparak başlayan, hikâyenin ana kahramanı olan depremden kurtulan genç kızı “mahlûk” olarak niteleyen, bu arada Fatih Altaylı’nın da ismi de zikredilerek bir meslek dayanışması örneği veren bu deprem yazısı seçkinciliğin unutulmaz klasiklerinden biri olarak basın ve toplumsal tarihimizde hak ettiği yeri almaya adaydır: “Depremden yara almadan kurtulan dostlarım gün geçtikçe ruhi depremlerle sarsılıyorlar. Çok direndiğim halde ben de nasibimi aldım. Belimdeki şiddetli ağrıyla kıvranıırken kişisel “ilk yardım” numaramı; İntermed’in her derde deva başkanı Dr. Hasan İnsel’i aradım: “Ölüyorum!” diye inlediğimi duyduktan 20 dakika sonra da kendimi Amerikan Hastanesi’nin Acilinde buldum. Nörolojinin başkanı Prof Ali Çetin Sarıoğlu beni kapıda bekliyordu. MR vs. her türlü emri harfiyen yerine getirip 5.kattaki odamda beni iğneleriyle bekleyen hemşirelere teslim oldum. Teskin olduktan sonra aynı katta günlerden beri yatan 20 yaşındaki Ömür Kınay’la komşu olduğumu öğrendim. Topallaya topallaya onu görmeye iki gün sonra gittim. Altında kaldığı taşların arasından çıkması için saçları kesilen **bu sevimli mahlûku** görünce kendimden utandım. (...) **Fatih Altaylı’nın eşiyile üç kez kendisini ziyaret etmesinden çok memnun olduğunu söyleyen Ömür günlümü almak için Tarkan röportajımı beğendiğini ima etti.**”¹³

Kentli genç seçkinler için oldukça aşına bir isim olan Nasuh Mahruki’nin kurucusu ve başkanı olduğu Arama ve Kurtarma Derneği’nin (kısaca AKUT), deprem sırasında kuşkusuz hiçbir karşılık beklemeden, yapmış olduğu çalışmaları sonucunda gündeme gelmesi kaçınılmazdı. Ancak şimdiye kadar genellikle alçak gönüllü ve medyanın projektörlerinden uzak bir tavır sergilemiş olan AKUT kurucu üyelerinin derneklerine toplumsal, siyasi ve maddi destek sağlamak için gayret sarfederlerken elitizmin tuzağına düştükleri de görüldü. Depremden hemen sonra yayımlanan bir ev dekorasyon dergisinin sekiz tam sayfasını Nasuh Mahruki’nin İstanbul’un mutena semtlerden biri olan Etiler’deki zevk ve özenle döşenmiş çatı katına ayırması ve Mahruki’nin de “bir dergiyi incelerken” pozundaki bir fotoğrafını çekirtip bu sayfaları süslemede bir sakınca görmemesi bu eğilimin bir örneğiydi.¹⁴ Bir diğer örnek bir diğer AKUT üyesinin neler giydiğini, ne parfüm kullandığını, hangi marka arabası olduğunu, evden dışarı çıktığında nerelere gittiğini ve özel hayatında neler yapmaktan hoşlandığını ayrıntılarını okurlarıyla paylaşmakta bir sakınca görmemesi oldu.¹⁵

¹³ Leyla Umar, “Saçları ömre bedel...”, *Sabah*, 27 Ağustos 1999. Vurgulama tarafımdan yapıldı.

¹⁴ “Medeniyet zirvesi”, *Home Art*, Eylül 1999, s. 88-95. Aynı görüntüler *Sabah* gazetesinde de özet şekilde yer aldı: “Kurtarıcının yuvası”, *Sabah*, 2 Eylül 1999, s.16

¹⁵ Dilek Sancılı, “Bu gardırop hayat kurtarır”, *Milliyet Vitrin*, 4 Eylül 1999

Deprem aynı zamanda toplumun seçkinleri arasında yer alan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Türkiye'yi esas yönlendiren güç olduğunun iyice bilinmesi için bir vesile daha yarattı. Bu Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kıvrıkoğlu'nun basın mensuplarıyla yapmış olduğu geniş kapsamlı sohbet toplantısındaki her konuda fikir beyan etmesiyle kendini belli ettiği gibi, köşe yazarlarına elektronik posta yolu ile dağıtılan ve “temsili” öneme haiz bir elektronik mektuplaşmada da rastlandı.

Elektronik posta yolu ile gerçekleşen bu mektuplaşmada yurtdışında yaşayan bir genç kız deprem sonrasında meydana gelen hataları kızgın bir ifadeyle genç bir subay olan erkek kardeşine iletliyordu. Bu mektuba bu genç TSK mensubunun vermiş olduğu cevabın şu bölümü birçok bakımdan önemlidir: “Başbakan'ın bir hatası oldu. İlk gün bütün yetki ve işleri TSK'ya devretmedi. Oysa organizasyonu, muhabere sistemi, emir-komuta yapısı olarak buna en hazır olan ordu idi. **Çünkü atanmış birer siyasi olan beceriksiz valiler ve halkımızın seçtiği cahil-siyasi belediye başkanları ve taşradaki vasıfsız hükümet temsilcileri ile bu işin altından zaten kalkılamazdı (...)** Ayrıca AKUT, genç üniversitelilerden kurulduğu, tüm entelektüeller ve medya tarafından desteklendiğinden, devletin kangren olmuş yapısı karşısında hayat kurtaran tek örgüt gibi lanse edildi”.¹⁶ “Temsili” bir görüşü dile getiren bu mektup bir yandan TSK'nın devletin siyasi ve idari kadrolarına karşı duyduğu derin güvensizliği, diğer yandan da kamuoyu tarafından AKUT'a yüklenmiş olan simgesel önemin bir diğer seçkinler örgütü olan TSK'da meydana getirmiş olduğu rahatsızlığı dile getirdi.

ULUSLARASI SİYASİ İLİŞKİLERİN GELİŞMESİ VE KOMŞULARIN YAKINLAŞMASI İÇİN “FAYDALI” BİR FELAKET

Basın depremle ilgili haberleri verirken, yukarıda da belirtildiği gibi, yardımın özellikle Batılı ülkelerden geldiğini vurgulamaya itina gösterdi ve İslâm ülkelerini görmezlikten geldi. Kurtarma ekipleri gönderen ülkeler arasından ise basının ilgisine en çok iki ülke mazhar oldu: Yunanistan ve İsrail. Basın depremle birlikte “Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur” önyargısının yıkıldığını vurguladı ve mesnet olarak dünyanın dört bir yanından Türkiye'ye akın etmiş olan yabancı yardım ekiplerini gösterdi. Ancak basın bu vurgulamayı yaparken bir yerde kendisinin de bu milliyetçi peşin kanaate sahip olduğunu itiraf etmiş oldu. Bu özellikle

sağ ve islamî gazetelerde ve televizyonlarda kendini belli etti. *Zaman* gazetesi “Türk’ün Türk’ten başka dostu varmış! Deprem tabu yıktı” başlığı ve muhtelif yabancı dillerde teşekkür ifade eden cümlelerin yer aldığı manşeti bunun en tipik örneğini teşkil etti. Bu manşet kamuoyunun ilgisine de mazhar olunca Posta İşletmeleri Genel Müdürlüğü pul şeklinde bastırılmasına karar verdi. Aynı zamanda Turizm Bakanlığı’na yabancı ülkelerin önde gelen gazetelerine teşekkür ilânı vermesi fikrine ilham kaynağı oldu.¹⁷ Din ve ırk ayırımına dayanmayan ve tamamen insanî dayanışma amacı güden yabancı kurtarma ekiplerinin Türkiye’ye akın etmeleri karşısında başta basın olmak üzere kamuoyunun sendeleyip şaşırması bir tek şeye işaret etti: kaynağını ümmet zihniyetinden alan ve Bosna ve Kosova çatışmalarında da görüldüğü gibi her türlü meseleye bir “İslam-Batı” çatışması bakışı ile yaklaşan sıradan milliyetçiliğin ne kadar yaygın ve herkesin zihnine nüfuz etmiş olduğu. Basında ve kamuoyunda her daim mevcut olan, ancak kendini kimi zaman belli eden sıradan milliyetçilik ise deprem sonrasında yoğun bir şekilde kullanılan “birlik ve beraberlik” söylemiyle de bir kez daha günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası olduğunu hatırlattı.

Basın deprem karşısında Türk-Yunan yaklaşması için altın bir fırsat doğduğuna inandı ve Yunan basının olumlu ve insanî yaklaşımını da büyük bir hayretle karşıladı. Bu hayretini dile getirirken de Yunanistan’ın sadece Türk düşmanlığına dayanan peşin yargılarla hareket eden bir ülke olduğu kanaatinden yola çıktı. Basın olayları gözleri ve zihni kendi peşin yargılarının ve milliyetçiliğinin izdüşümüyle kararmış bir halde değerlendirdiği için Yunanistan’ın bu tavrı karşısında hayretler içinde kaldı.

Basının özellikle önem atfettiği ikinci ülke son birkaç yılın yükselen yıldızı İsrail oldu. Tarihsel süreci içinde en üst ve mükemmel noktaya erişmiş bulunan Türkiye-İsrail ilişkilerinin sadece siyasi ve askeri seçkinler katında tecrit edilmiş halde kalmayıp halk nezdinde de yaygınlaştırılması için deprem mükemmel bir vesile teşkil etti. İsrail devleti sayıca en kalabalık kurtarma ekibini Türkiye’ye yolladı. Tüm basın yorumları bu kurtarma çalışmalarının Türk ve İsrail halklarının yaklaşması için mükemmel bir fırsat olduğunu belirtmeyi ihmal etmediler.¹⁸ İsrail’e ve Amerikan Yahudi lobilerine sempatisi ve yakınlığı ile tanınan Sedat Sertoğlu İsrail’e kendi dilinde teşekkür etmeyi ve konuya tam sayfa ayırmayı

¹⁶ Enis Berberoğlu, “Askerin deprem mektubu”, *Hürriyet*, 1 Eylül 1999. Vurgulama tarafımdan yapıldı.

¹⁷ Onur Kaya, “Manşetimiz pul oluyor”, *Zaman*, 3 Eylül 1999

¹⁸ Barry Rubin, “Turkey after the quake – strength amid the ruins”, *The Jerusalem Post*, 27 Ağustos 1999 ve Stephen Kinzer, “Acıyla pekişen dostluk”, *Radikal*, 29 Ağustos 1999

da ihmal etmedi. ¹⁹ İsrail devleti de stratejik partöneri olan “Türkiye’nin yanında” olduğunu vurgulamak için azami gayreti sarfetti ve bunu da basına yansıtmayı da başardı.²⁰

SİVİL TOPLUM HAREKETİ: NE KADAR YAYGIN?

Şu anda tüm sıcaklığıyla gündemde olan sivil toplum heyecanın yakın geçmişimizdeki benzeri örneklerine bakarak bir süre sonra durulacağını tahmin etmek herhalde aşırı bir kötümserlik olarak anlaşılmaz. Belki de bunda en önemli neden bu tür hareketleri uzun soluklu mecralara taşıyacak olan “sessiz çoğunluğun” yani halkın hareketin içinde yer almamasından ileri gelmektedir. Bunu anlamak için depremi Devlet’in yeniden yapılanmasında ve demokratikleşmesinde bir “milât” olarak kabul eden ve 63 sivil toplum teşkilâtının imzalarını taşıyan metni imza edenleri incelemek yeterlidir. İmzalar arasında sendikaların tamamı yer almamaktadır. Sermaye kesimini temsil eden ve toplumun en ağır toplarından olan TÜSİAD ve TOBB yoktur. Genç işadamlarını ve yöneticilerini temsil eden ARI Hareketi, TÜGİAD ve GİYAD’dan sadece GİYAD yer almaktadır. 63 sivil toplum örgütü içinde Anadolu’da yerleşik olanlar toplum içinde kayda değer bir sayı teşkil etmemektedirler.

“Biz” adı altında örgütlenmeye çalışan ve girişimcileri arasında GYİAD (Genç Yönetici ve İşadamları Derneği) ARI Hareketi, Lions, Rotary, Saydamlık Derneği, Demokratik İlkeler Derneği, Atatürk Öğrencileri Derneği Çağdaş Eğitim Vakfı gibi kuruluşları içeren ve “asker ve sivil çeşitli kesimlerden otoriteleri bir araya” getirmeyi ve ileride meydana gelebilecek benzeri afetlere karşı halka tedbirli olmayı öğretecek olan bir diğer sivil hareket de münhasıran kentli genç profesyonel yöneticilerin ve işadamlarının ağırlıklı olarak götürdükleri bir hareket görüntüsü arz etmektedir. Nitekim bu teşebbüsün konut edindirme grubunun başında Ali Koç bulunmaktadır.²¹ Keza Aydınlık İçin Yurttaş Girişimi ile 58 sanatçı örgütün katılımcı olduğu Özerk Sanat Konseyi Girişimi’nin ortaklaşa başlatmış oldukları “siyah kurdela” kampanyası da bir kentli aydınlar ve seçkinler hareketidir ve halkla hiçbir ilgisi yoktur.²²

¹⁹ Sedat Sertoğlu, “İsrail ekibine ‘Toda Raba’”, *Sabah*, 25 Ağustos 1999, s. 18

²⁰ “İsrail’den tarihi dayanışma”, *Milliyet*, 4 Eylül 1999 / “Mektupla bağış yağıyor”, *Sabah*, 28 Ağustos 1999

²¹ Serpil Yılmaz, “Asker, sivil ‘Biz’ hareketi doğuyor”, *Sabah*, 29 Ağustos 1999, s. 12

²² İhsan Yılmaz, “Acımı unutma Türkiye”, *Milliyet*, 5 Eylül 1999

17 Ağustos sabahı saat 03.02'de Türkiye zaman tüneline girip baş döndürücü bir süratle ve göz açıp kapayıncaya kadar kabuk değiştirip gerçek anlamıyla sivil ve demokratik bir ülke olma yoluna girmiş midir?

Kimi gazetecilere göre yanlış anlamaya mahal vermeyecek bir şekilde bu öyledir: “Elektronik medyanın yarattığı modern ortamda yeni dünyanın bireylerinin sesi duyulmaya başladı. Bugün başka bir Türkiye var artık. Ve başka insanlar konuşuyor. **Ehven-i şercilerin** anlamadığı bir dilden. Bu ülkede Soğuk Savaşı tasfiye etmeye kararlı olanların sesi yükseliyor. **Mesut Yılmaz**’ın sesini duyamadığı sessiz çoğunluğun Türkiye’inde bugün **AKUT**’çu seçime girse mevcut partilerden fazla oy alır.”²³ Kimisine göre bu sadece bir milât değil aynı zamanda bir toplumsal barışmadır: “toplum gençleriyle barıştı Marmara’da; AKUT bu tarihi barışmanın sembolü oldu”.²⁴ Kimisine göre ufukta yeni bir Türkiye doğmaktadır: “Evet, bu muazzam enkazın altından yeni bir Türkiye doğuyor”.²⁵

Ufukta yeni bir Türkiye’nin doğduğuna emin olan Ertuğrul Özkök içirse depremin bir faydası daha vardır, o da Türkiye’nin cümle âleme bir hukuk devleti olduğunu gösterme fırsatını vermiş olmasıdır. Özkök bu görüşünü kara mizahın ve ters mantığın birer şaheseri sayılabilecek olan şu satırlarıyla ortaya attı: “Türkiye, **Öcalan** konusunda tam anlamıyla ciddi bir devlet tutumunu sürdürüyor. Deprem sırasında gazete sayfalarına yansıyan küçücük bir ayrıntı belki dikkatlerden kaçtı. Ama bu ayrıntı, bence Türkiye’nin **Öcalan** olayına bakışındaki hukuki anlayışını da ortaya koyuyordu. Deprem gecesini **İmralı**’da ne olduğunu merak etmiştim. O gece binanın yıkılma ihtimaline karşı tedbir olarak **Öcalan** da bahçeye çıkarılmış. Oysa, hukuk içinde kalmayan bir devlet için **o gece** çok büyük bir fırsat ele geçmişti. Türkiye isteseydi, o gece **Öcalan** yükünden kurutulabilirdi. Evet, “**kurtulabilirdi**”. Gölcük’te yüzlerce asker ve subayın göçük altında kaldığı bir gecede, kimse çıkıp, göçük altında kalmış bir “**Apo**”nun hesabını soramazdı. Ama Türkiye bunu yapmadı. Artık kimse çıkıp Türkiye’nin **Öcalan** konusundaki hukuki davranışını tartışma konusu yapamaz.”²⁶

Hasan Bülent Kahraman’ın yerinde tespitiyle tümüyle bir “kentli girişimi” olarak deprem sonrası ortaya çıkmış olan bu sivil inisiyatif, gücünü halktan aldığını söylemesine ve geçici bir süre için esas itibarıyla muhafazakâr bir yapıya sahip halkı, ve taşrayı temsil eden İslamî

²³ Zeynep Atikkan, “İşte sessiz çoğunluk!”, *Hürriyet*, 5 Eylül 1999. Vurgulama yazarı tarafından yapıldı.

²⁴ Defne Asal, “Kırmızı umut AKUT”, *Aktüel*, S. 424, 2 – 8 Eylül 1999, s. 30-34

²⁵ Ertuğrul Özkök, “Tek kişilik konvoylar”, *Hürriyet*, 20 Ağustos 1999. Vurgulama yazarı tarafından yapıldı.

²⁶ Ertuğrul Özkök, “O gece APO’dan kurtulunabilirdi”, *Hürriyet*, 1 Eylül 1999

sivil toplum örgütleriyle ortak bir noktada buluşmuş olmasına rağmen, çok kısa bir süre sonra daha önce olduğu gibi kendi içinde bir “kentli laikler - taşralı İslamcılar” ayrışmasını yaşayacağı kuşkusuzdur. Bu ayrışma noktasına gelinceye kadar veya bu ayrışmanın sonrasında sivil inisiyatifin gelişip gelişemeyeceği, gelişecekse hangi mecrada gelişeceği ise bir soru işaretidir. 17 Ağustos tarihinden bu yana geçen bu kısa süre içinde görünen bu hareketliliğin ve heyecanın içinde, bu yazıda belirtilmeye çalışılan rastgele seçilmiş birkaç örnekten de görülebileceği gibi, hemen elitizme meyletmeye çok müsait kaygan bir zemin mevcuttur. Bu zeminden ötürü zaten şu anda halktan kopuk bir şekilde başlamış olan sivil inisiyatifin gitgide daha da seçkin bir tavır içine gireceği ve dolayısıyla geniş bir tabana ve desteğe sahip olamayacağı düşünülebilir. Sivil inisiyatif bir zamanların Yeni Demokrasi Hareketi, günümüzde ise genç profesyonel yöneticiler ve işadamları önderliğinde yürütülen ve kendi içinde YDH’ye benzer bir siyasi harekete dönüşme potansiyelini taşıyan Arı Hareketi gibi bünyesinde bir siyasi potansiyeli de barındırmaktadır. Bugün basının neredeyse yekvücut desteğine sahip olan bu çekirdek hareket uzun vadeli gerçek bir sivil toplum hareketi, ciddiye alınacak bir baskı gücü olma potansiyeline de sahiptir. Bunu yapabilmesi için de siyasallaşması şarttır, ancak önündeki en büyük engel halkı yani “sessiz çoğunluğu” temsil ettiğini ileri sürmesine rağmen kuşkuya mahal veremeyecek bir şekilde bir kentli seçkinler girişimi olmasıdır. Aynı zamanda zımnen, bizatihi halkın ezici çoğunluğunun yaşadığı, günümüzün ve geleceğin siyasi ve idari kadroların ve yöneticilerin bağrından çıktığı taşraya karşı alınan bir tavır olmasıdır.